

PROZA

Jože Hudeček

Karlovška

Kako me kliče, kako me vabi, kako po meni steguje roke: Karlovška. Zlasti takole pozno jeseni, ko jo prične skrbeti zame, ko hoče vedeti, kje da sem in ali nisem pozabil, da se je treba na jesenskih potepanjih topleje obleči, zaradi vetra in zaradi vlage, ki jo prinaša z barja - sploh pa spodaj okrog reke, kjer misli, da tačas sem. In ne bi se motila, če bi sploh bil kje tam okoli, kajti potem, ko se je svet s prvimi pomladanskimi sapami nagnil proti jugu, proti morju, se pravi, na Prulah proti Ljubljani, smo vsi, ki se vso jesen in zimo nismo ločili od varne, tople kadunje med hišami pod Gradom, od nje, Karlovške ceste, ne da bi sami za to vedeli ali da bi to celo sami hoteli, nezadržno drseli nekam navzdol proti vodi, tam se nam je nenadoma odkrivala utripalnica vsega živega v mestu oziroma na Prulah, tam so se nam kazali zaupni pogovori najbogatejši, mi sami po njih najbolj odteščani, tam so besede plaho poizkušanih ljubezni ta čas zanesljivo padale na plodna tla, da smo potem govorili: ah, kaj ona - samo dotaknil sem se je, pa je že bilo vse. In res je bilo tako: samo dotaknil sem se je in že je bilo to vse - nič več nisem potreboval na tem svetu, bil sem prevzet in blažen in nenadoma sem vedel, kaj je to "večnost trenutka". Do jeseni smo potem pestovali zasanjanih, medlečih oči v sebi tisto, o čemer smo bili prepričani, da je večno, vse dokler se tisto strašno kolesje, ki premika svetove, ni zganilo in spet nagnilo vsega skupaj z vrtovi, gredami s solato, ki gre v svet, in s hišami, s katerih odpada omet vred proti Gradu, proti Karlovški, da bi se vsi izgubljeni in po svetu tavajoči potočki nekega hladnega jutra spet zlili v eno samo zresnjeno, vase poglobljeno in manj lahkomišelnim stranem stranem življenja posvečeno reko, ki teče od nekod daleč z vzhoda pod Golovcem, po robovih skrivnostnih ravni barja in potem med Češnovarjevo gostilno ter Ribičevo trgovino prek mostu čez Gruberjev kanal na mestno stran. Tam se je otresla kakor kokoš, ki so jo pregnali s sveže prekopane in nanovo posejane gredice, dvignila glavo in si nadela dostojanstven izraz, kakor da bo nekaj pomembnega povedala na izust - pa ni.

Kako me spominja moje matere, ki me je ob večerih klicala domov visoko zgoraj z okna naše kuhinje: obraz je imela uprt v zahajajoče sonce in klicala moje ime nekam tja, kamor je odhajal dan, nekam proti jugozahodu, misleč, da sem nekje ob reki,

nekje med sprehajajočimi se ljudmi, nekje daleč, kjer me bo komajda dosegel njen klic. Če natanko premislimo, je bilo do tja dol že tako predaleč in tudi v resnici je do vode nikdar nisem slišal - ampak ona je v to verjela in jaz sem jo v tej veri podpiral tako, da sem spodaj ob vznožju hišne stene sedeč lepo molčal in se delal, da me ni - pa bi mi bila lahko zlila kozarec vode na glavo, tako čisto pod njo sem posedal v prahu podstenja. Potem sem po stopnicah navzgor ves čas tekkel, da bi bil čimbolj upehan, da bi se mama čimbolj čudila, kako mi je uspelo tako hitro priteči s kopališča domov, da bi bil v njenih očeh čim sposobnejši in da bi mi potem rekla samo: "Obleci se vendar, saj vidiš, da je večer." Ni rekla, da se megla dviga z barja, da se tesnoba sprehaja gor in dol po Karlovski, da ima roke na hrbtu in da je nje strah.

Karlovška tistih časov je bila nekaj takega, kot so poti po sredini tistih ne prav velikih vrtičkov, skoz katere mora človek, da pride do vrat kake boljše hiše: pride ženska do vrtnih vrat, jih zapre za seboj, pogleda naokrog, odpre torbico in si začne pudrati nos ter barvati ustnice in to počne, vse dokler ne pride do vrat hiše, kjer z eno roko pospravlja tisto lepotilno ropotijo v torbico, z drugo roko, na kateri ta torbica visi, pa pritisne na zvonec. Ko ga zasliši, šele zares verjame, da tisti gumb na vratih deluje, zresni se in zavzame pozo ženske na fotografiji v frizerjevi izložbi: izzivalno, bedasto, ponarejeno, ki se podere takoj, ko se vrata odpro in ko jo preplavi val negotovosti. Karlovška je bila nekaj takega, nekakšna uvertura v mesto, nekaj, kar naj človeka, ki se v duši ni zadosti pripravil na vstop v mesto, zresni in spravi k pravi pameti - ne pa, da ga prestraši. Naj to naredi polagoma, naj ga lepo nežno pripelje izpod svobodnega neba v svet, ki se neposvečenim sprva utegne zdeti čudež.

Pravzaprav: niti ne samo sprva. Meni se je tako zdelo dolga, dolga leta in Karlovška se mi je vsa ta leta kazala kot pot, ki vodi človeka k zmagoslavju in praznikom življenja - in jaz sem jo poznal, od začetka pa do konca, od tam, kjer se je izvila iz ovinka med hišami Kurje vasi ter preskočila most s pridvignjenim krilom, ko je dišeča po svežem gnoju konjskih in govejih hlevov na oni strani Gruberjevega prekopa obstala pred hišo, kjer smo takrat stanovali, ter si obula čevlje na bose noge - saj se je zdaj začinjalo mesto, pa čeprav še ne čisto zares in še ne čisto krvavo. Samo tako, malo. Tisto pravo mesto je bilo pravzaprav še daleč tam na severozahodu, tam, kamor je vodila v prahu, dvigajočem se izpod koles vozov ter redkih avtomobilov, bolj konj, kamor je vozil po železnih, v gramoz ceste trdno vkopanih tirnicah tramvaj, zvoneč kakor k povzdigovanju, tam, kjer je bilo videti z naših oken, če si se močno sklonil ven in če si se obrnil močno na desno, svetlo, od neštetihi luči ožarjeno nebo - vsaj tisti čas na začetku vojne že še, pozneje pa je nad mestom vladala neprodirna tema, tako kot nad našimi preprostimi predmestnimi strehami in krošnjami jablan, hrušk in marelic. Mesto je bilo tam, kjer je bilo videti ob dneh, ko ni bilo megle, cerkvene zvonike in od koder je prihajal zvečer ave na toliko različnih načinov, da nisem mogel razumeti očeta, ko je z vso mogočo gotovostjo rekel: "No, tole je pa šenklaški..." in še danes ne morem verjeti, da je tako nezmotljivo lahko ločil zvon

stolnice izmed drugih, čeprav je rekel, da je to znal nekoč, ko je on še hodil v šolo na Graben, vsak pobalin in da bi bilo kaj drugega le v sramoto. Tudi orglice je znal igrati tako, da se je pri tem sam spremljal z akordi na basih, tega jaz ne bi znal nikoli, pa če bi se vse življenje samo tega učil. Pač nisem hodil v šolo na Graben - na Prule sem hodil. Že v tem je bila jasna razlika med nami, ki smo pravo mesto samo od daleč gledali, in tistimi, ki so tam živeli: na Graben so hodili meščani, čeprav bolj taki, ki še toliko niso imeli v žepu, da bi si plačali veliko začetnico pri priimku, na Prule pa tisti z one in mi s te strani Ljubljani in Gruberjevega prekopa - mi, ki smo jedli močvirske tulpe in ki smo poznali v glavnem le narabutano sadje - ampak poznali smo ga pa le! Pa koliko ga je bilo in kako raznovrstnega po vrtovih veselih Prul! Drevo pri drevesu in ograje med vrtovi kakor za šalo. Le zato so bili tam, da jeseni listnata preproga, ki jo je veter z zamahom razprostrl med belo popleskana debla, ni bila preenolična in da je bolj spominjala na tiste debele, prešite ideje z naših postelj, pod katere bomo legli, da bi si pregnali iz kosti ostro, bodečo meglo, plazečo se počasi v večernem mraku od Špice in izpod vrb žalujk tam v Trnovskem pristanu med hišami in drevesi navzgor, proti cesti in proti lučem, ki so jo delale malone praznično, da bi jih ovila, se oprijela sten in streh, skrila dim nad nevidnimi slemenji, prisilila svet k molku - še pse. Vse poletje je bilo pri hišah, ki so imele - one na desni, če si gledal od mostu proti mestu - grajsko pobočje za hrbtom in ki jih je vse leto od zadaj zeblo zaradi vlage, videti, da so drugačne od tistih - na levi - ki so imele na zadnjih stenah balkone ter vrata na vrt pa vodnjak in v zadnjem času pipo z navoji čisto pri tleh - za zalivanje vrta, se razume - zdaj pa je vse to izginilo in človek se je takole zvečer napotil med dobrodušnimi, posestrenimi fasadami, za katerimi je bilo slutiti lipov čaj in iz razrezanega starega vojaškega plašča narejene copate, počasi in preudarno proti onemu koncu, ki je že napovedoval, da se v ozkem prehodu, skoz katerega se je že človek komajda prerinil v paru, kako težko je bilo šele vozovom, avtom in tramvaju, začne mesto: ob mostu sta se na vsaki strani ceste šopirili po dve - ena na dolenski in ena na mestni strani mostu - furmanski gostilni, kjer je človek pred vojno lahko jedel in pil in kjer so imeli cigarete, potem pa je bilo tega - dalj ko je trajala vojna - vse manj in potem že kaj kmalu nič; bolj ko si šel proti tisti ožini med Jesihovo mesarijo in Višnjevčevo trgovino s suhimi gobami, bolj so izginjale gostilne s hlevi, nadomestili so jih vinotoči in cigarete so prodajali v trafikah - ena je bila kaj kmalu po sredi poti. Vonj po hlevih je pojema, bolj ko si šel proti mestu: tam ob mostu so imeli konje in krave v gostilniških najemnih stajah, na koncu Gradu je bila tik nad cesto Svečarjeva domačija, od katere je dišalo po senu, po pravkar zavretem mleku, po živini in preprosti hrani, ki je bila v navadi onstran reke. Dišalo je z nezmanjšano milino še tudi po tem, ko smo, bolj ko smo lezli v vojno, vse bolj pozabljali, po čem kaj diši - vedeli smo samo, da je najbrž dobro. Potem so imeli krave še pri Kastelicu, zadnjem kmetu na poti proti mestu, zadnjem, ki je imel hlev in kaj v njem, voz, s katerim je vozil seno z barja ob jesenskih večerih, pa otroke, ki smo se zadaj skriti obešali na vrv, ki je visela z žrdi na vrhu senene kopice, ter se vozili tako viseč, do grla polni sladkega

strahu, da nas odkrijejo, da Kastelica na nas opozori policaj ali da nam res popuste šibke roke in se zgrudimo med sive, ostrorobe sirovce, zabite v cesto z neštetimi grobimi kolesi in konjskimi kopiti. Kako so pekle rane na kolenih mojega otroštva! Kako v strahu sem umival z njih sledove konskega gnoja, ki je ležal vsepovsod in ki ga moja mama ni smela videti na odrti nogi - šele pozneje sem izvedel, zakaj. Ampak seno je tako neskončno dišalo, bilo je kakor spomin na minulo poletje in z vozom si prišel malone na mejo dovoljenega: do konca Karlovške sem - dokler sem hodil v šolo še na Prule - smel, naprej pa ne. In naprej vozovi, kakršen je bil Kasteličev, tudi niso šli - tam je bila zadnja postaja sveta z onega brega reke. Zakaj le nekaj korakov proti mestu so bleščale izložbe Jerančičeve trgovine z zavesami v barvi starega zlata na notranji strani in v spomin na čase pred vojno polne lepih, pisanih škatel, ki so bile nekoč polne tujega blaga in ki so oznanjale bogastvo ter blagostanje. Še dolgo v vojna leta so v že tako brezhibno čisti trgovini, dihaajoč v hladno pokromano jeklo, čistili dvojni mlin za pravo kavo, čeprav ni bilo kaj mleti. Še potem so ga vzdrževali in sijal se je tudi takrat, ko so Jerančiču vzeli po vojni trgovino in ko nihče več ni iztepal zaves barve starega zlata. In samo nekaj korakov naprej je bila najrazkošnejše razsvetljena izložba vse Karlovške: Batielova trgovina s kolesi in otroškimi vozički, vsa taka, kot bi jo na neki tehnično neznan in dvomljiv način pravkar prenesli iz predmestja kakega nemškega mesta, vsaj tako smo si zamišljali trgovine bogate tujine mi, ki smo poznali samo slike v ilustriranih časopisih in reklame v pratikah ter koledarjih iz predvojnega časa. Kakšno razkošje je morala biti ta trgovina za predmestno Karlovško takrat, ko so jo tik pred začetkom vojne prenovljeno odprli! Jaz se je spominjam iz časov počasnega zatona, vse do takrat, ko po vojni v izložbah ni bilo več ničesar razen nekaj trakov v barvah državne zastave, Titove slike in slike še koga, stare predvojne vaze s posušenimi vejicami asparagusa in prst debele plasti prahu. Zdaj se je tovarnica imenovala Tribuna in so v njej izdelovali samo otroške vozičke, ki pa jih ni bilo niti za najnujnejšo potrebo, kaj šele za v izložbo. Tako ubogi Lazar, prejšnji lastnik, ni mogel videti ničesar v izložbi, v katero je nekega meglene večera trdovratno buljil, tako zelo, da je preslišal moj pozdrav. Pri slabi luči šibkih nekaj žarnic v izložbi sem videl njegov prazen pogled, ki je pomnil boljše čase in ki ni videl niti kaj podobnega pred seboj. Z robcem si je obrisal obraz, dolgo brskal za ključki po žepih in nato odprl vrata v nekdanjo svojo hišo ter izginil v stanovanju, ki se ga je moral sramovati, ker je bilo preveč udobno. Poznal sem tisto stanovanje, ker me je nekoč, še med vojno, njihov sin, moj sošolec, povabil na nedeljski zajtrk - že navada je bila za nas nenavadna, zato me je mati napol očistila že v soboto zvečer, v nedeljo zjutraj pa dodala mojemu videzu zadnji lesk. S fantom sva se potem igrala na dvorišču in po nesreči sem mu vrgel v glavo velik kamen, da se mu je izmed las pocedila kri - jaz, mirna, neslišna duša! S pomočjo njihove babice, ki je imela usmiljenja dovolj za take reči, sem pobegnil iz hiše in poslej nikdar več stopil vanjo - zato me je bilo vselej malo strah, kadar sem šel tam mimo, šel sem pa vsak dan nekajkrat, zato mi je bilo tistega meglene povojnega večera, ko se niti čez cesto ni videlo in ko sem upal, da me

doma vendarle čaka zakurjena kuhinja, ljubše, da stari Lazar ni slišal mojega instinktivno nekaj tiše izrečenega "dobervečera" in da je, izgubljen, kakršen je bil videti, takrat za vselej odšel iz mojega življenja, žalosten in zapuščen.

Včeraj je bila sobota in ob sobotah zvečer se ponavadi dvigne v meni Karlovška, obupana in prestrašena, roke vijoč me roti, naj ne tvegam več pohajanj ob reki ali kje drugod, kamor pač zdaj, ko me ni več tam, vodijo moja izgubljena pota. Vrnem naj se, kajti večer prihaja in treba se je topleje obleči.

Danes je bila nedelja in sem šel tja dol s trdno namero, da stopim na sredo ceste, nekam tja, kjer je nekoč stal štedilnik v naši kuhinji, in skušam otipati nadenj sklonjeni obraz moje matere, mirne in posvečene, zatopljene v ogenj, ki ga je bilo videti skoz počeno železno ploščo, ter v nekaj, kar je bilo pred njo v loncu, kar je dišalo, kakor da zastavlja vprašanje, in kar bo pozneje slovesno in kakor pri maši položila pred nas na mizo, kakor da tega ne daruje nam, temveč nekemu čudnemu, toda zelo našemu božanstvu, ki je vztrepetalo med nami okrog mize v trenutku, ko so se srečali naši pogledi. Mi smo molčali in vedeli.

Potem sem šel dol z današnje ceste, pod katero je pokopana Karlovška, in pod akacijami Gruberjevega nabrežja srečal očeta - Bog mu daj dobro - ki je z velikimi, v tla uprtimi črnimi očmi štel korake nekam tja, od koder sem bil jaz prišel. Pogledal me je s presunljivim pogledom ranjene živali, se nasmehnil in krenil mimo mene - kakor da gre proti tisti "naši" hiši. Ko sem ga tako gledal, sem vedel, da je tudi hiša še vedno tam, saj je morala biti, zaradi njega. Takole ga vidim: zbudim se, zgodaj je, nedeljsko jutro, ni mi treba v šolo, v kuhinji slišim pritajen šum. Vstanem in vzdrgetam od mraza, tečem v kuhinjo, kjer bo morda topleje še od sinoči, zato sem tam pustil obleko, da se ne bom oblačil v ledene cunje. Stopim skoz kuhinjska vrata: diši po pravkar zakurjenem, po majhnih iverih, ki se smode na železni plošči štedilnika, po pravkar zavrelem kropu, v katerega je nasuta zmleta pražena ržena kava. Diši po kavi. Oče stoji pred štedilnikom v dolgih belih spodnjicah (kje so že bile nekdanje predvojne pižame!) in se smehlja kavi in ognju, ki pobliskuje skoz razpoko, kakor da je božič in da so mu oči uprte v neke nevidne, od vseh, kar sem jih videl, mnogo lepše in svetejše jaslice. Skoz okno lije slepeča bela svetloba zasnežene zimske pokrajine. Vrane nad barjem.

Ko sem danes potem pogledal proti tistim nekaj smrekam, ki so še ostale od razkošnega Čečevega "angleškega parka", sem na njihovem temnem ozadju zagledal, da čisto počasi naletava sneg.

Zato, torej, zato sem moral sem. Ker sneži.

Saj to je! Tista "naša" hiša!

Priselili smo se bili vanjo, ko se je vojna komaj dobro začela in vsepovsod sem pripovedoval, deček, nebolglieni, če so me le pustili do besede, da imamo "komfortno" stanovanje z "angleškim" straniščem. Prej smo pač živeli onstran reke. Tudi v prvem

nadstropju je bilo naše stanovanje, čeprav v tistem delu hiše, kamor niso dali napeljati mestnega plina, pa je zato hiša že na stopnišču dišala tako, kot so dišale vse boljše hiše v mestu, po plinu, se pravi, pri nas pa ga nismo imeli in mama je rekla, da je tako bolje, ker je plin nevarna stvar, kar takole nenadoma se nekje v zidu pretrga napeljava in vsi, ki nič hudega sluteč spe tam okrog, se poduše, zjutraj pa časopisi poročajo o tem, kako je "že spet" udarila ta nevarna novotarija po človeških življenjih. Ker nismo imeli plina, smo imeli pa razgled na vrt, ne samo na vrt - na vrtove, kajti z naših oken se je videlo po vseh Prulah tja dol do vrb žalujk, ki so rasle že tik ob Ljubljani, prek streh in spomladi cvetočega sadnega drevja vse dol do Krima in do hribov na zahodu, do Rožnika in do v eno samo gmoto zlitih hiš tistega pravega mesta. Spomnim se, da je bila, ko smo utrujene roke spustili, da so obvisle ob telesih, in ko je bilo končno vse pohištvo pa manjša navlaka na svojih novih mestih - sobota in da je gospodinja, soproga višjega železniškega svetnika v pokoju, povedala moji mami, da bom smel, če bom miren in tih, včasih, zlasti ob nedeljah, in če njih, hišnih gospodarjev ne bo tam, na vrt. Oblekla me je kakor za sveto rešnje telo, v bele dokolenke in bele kratke hlače z belimi naramnicami, v roke sem dobil knjigo, saj sem že znal brati in naj vidi ta soproga višjega železniškega svetnika v pokoju, kako se obnaša lepo vzgojen otrok. Hodil sem s knjigo pod pazduho po visoki travi pod okni, se oziral po dveh polnih češnjah in po jablanah in hruškah, ki so obetale, in se na koncu do srca zjokal, ko sem našel na tleh dotrpinčenega vrabca, od katerega sem bil mačka s kamnom pregnal. Ne vem, ali je bil kriv moj jok, vrabec ali kamen, ki sem ga zagnal za mačkom - po tistem sem smel na vrt samo še takrat, kadar je vrtnar Jernej, ki ga je gospod svetnik najemal za dnino iz botaničnega vrta onstran prekopa, spomladi prekopaval gredice za zelenjavo ali za rože, ki so rasle, izmenjaje se bele in rdeče, vzdolž poti, zlasti ob tisti glavni, ki je peljala ob vseh gredicah pod veje dreves na koncu vrta, že čisto k Čečevi ograji, tja, kjer je bila tudi najnižja točka v reki padajočih prulskih tal in se je tam zato vselej po deževju nabrala velika mlaka, v njej pa na stotine paglavcev. Pozneje, ko sem bral Erjavca, sem vedno mislil na tisto lužo na koncu meni zdaj tako redkokdaj dosegljivega in dostopnega vrta. Zato pa sem se ga vsak dan dosita nagledal od zgoraj, z enega od naših treh oken, na naterih je sonce delalo iz prenačebelo nanešene barve mehke, vdajajoče se mehurčke. Tiste vsake kvatre, ko me je Jernej - ki me je imel rad, ker je imel tudi svoje otroke, je rekel - vzel s seboj skoz vselej zaklenjeno leso v vrtni ograji, sem do zadnjega trenutka izkoristil čas in si vse do potankosti ogledal, saj sem si potem, ko sem na vse gledal od daleč, laže predstavljal, kako bi bilo to videti od blizu, in mi je bilo, kot da se vsak dan kradoma selim tja dol med rože in majhne, komajda vidne, po prstih se gibajoče živali, ki sem jih poznal in ki zanje po mojem ni vedel niti Jernej, ki je sicer vedel o vrtu vse. Nekako tako se mi je zdelo, kakor da je tisti naš vrt kraj, kakršnih je bilo tu na robu mesta mnogo, kjer se srečata med seboj tisti svet z one strani reke in prekopa, svet pupkov in visokih trav, svet brezmejnih repišč in polj koruze, preprežen s kanali, pri katerih nikdar ne veš, ali je tisto, kar vidiš, da je dno, dno tudi zares in ali se ne boš - če stopiš vanj - udrl do pasu v močvirna tla

- s svetom, ki ga urejajo župniki, višji železniški svetniki v pokoju, mame in vrtnarji Jerneji, pa sklenejo nekakšen sporazum, pri katerem vsakdo malo popusti - in nastane nekaj, kar je bilo zdaj tu spodaj pod menoj, mirno, spokojno, s temi na levi in onimi na desni spravljeno. Nekakšno ljubezensko pismo meščana dekletu, ki je narava sama, nekakšna zaobljuba med obema. Zaroka na robu mesta.

Poslej sem svoj čas preživil več ali manj v tistih prostorih, ki smo jim rekli naše stanovanje in med katerimi je bila kuhinja glavno svetišče vsega. Tam sva sedela z mamo, ko mi je pripovedovala, kako je, če se ni vojne in če se odpravljáš z vlakom na Bled. Kako greš po Karlovski tja dol proti mestu - in jaz sem že gledal skozi okno ali pa materi v obraz, pa nisem videl na njem zamišljenih, v spomine na nekdanje čase zamišljenih oči, ampak jezero, pa neskončno mnogo rož v nekakšnih kamnitih vazah, okrašenih s kamnitimi, izklesanimi rožami, podobnimi tistim, ki so rasle v njih, videl sem vse, česar sem se medlo spominjal iz prejšnjih srečnih let, ko pa sem se ozrl skozi okno - kajti ob oknu sva vselej sedela, ker je bilo to tako, kot da sediva v vlaku ali da se ravnokar odpravljava tja, kamor sva z mislimi že odšla - sem videl tam obronke Rožnika, za katerim je bilo nekje daleč vse to skrito, in edino pot tja, na Rožnik in še tja naprej, je bilo mogoče zaslutiti čisto na skrajni desni: Karlovška. Včasih sva šla z mamo tudi zares v mesto: do Šentjakoba, do Bakarčičeve lekarne in še naprej do Samčeve trgovine, kjer so nekoč pred vojno prodajali igrače - mimo Bahovčeve trgovine s papirjem ter Mladinske knjigarne - ampak to je posebno poglavje te iste zgodbe. Ko sva prišla potem domov, ko so bili vtisi s tega pravljničnega popotovanja v začarane dežele velikega sveta, je mati zakurila, mi sedla za mizo nasproti in pripovedovala dolgo v jesenski ali zimski, zunaj na ulici megleni večer o tem, kako je bilo tam, kjer sva pravkar bila, ko še ni bilo vojne, in v moji domišljiji so rasle podobe, ki so samo slonele na spominih tistega popoldneva, ki so jim bili moji resnični, nekaj piškavih minut stari vtisi le osnova, iz katere je zrastle veličastna slika resničnosti, ki je bila avtentičnejša od tiste, ki sem jo popoldne gledal na lastne oči, ki je bila bolj prava in na vsak način bolj moja za vse večne čase. Tako se je v meni oblikovala podoba Mesta, kakršno nosim v sebi še danes, čeprav se zavedam, da je plod fantazije dveh ljudi, ki sta svet okrog sebe bolj ljubila od nečesa, kar se imenuje resničnost in kar mnogokrat nima niti pravega smisla in kar je včasih bolj škodljivo od iluzije, ki pomaga ljudem živeti. In tista podoba mesta je bila, ki je dala moji Karlovski barvo, smer in vonj, ki jo je naredila za pravljnično pot k zmagoslavju ljubezni in dobrodušnosti, plemenitosti in dobrote, ki sem jih srečeval v knjigah, ki sem jih bral drugo za drugo - kaj naj bi sicer počel?

V knjige me je pregnala pravzaprav jesen - ali bolj verjetno zima, ko so dnevi kratki in ko noč za oknom naredi svet zagoneten, poln nevarnosti in strahu, ko sediš v kuhinji za zastrtim oknom, ko v štedilniku gori in ko tu in tam narahlo odgrneš temno zaveso, ki je že tako zapovedana zaradi stalnih letalskih napadov, pogledaš ven, kjer ni na videz ničesar, ti pa veš, da to ni res in da tam je, da je vse mogoče, česar se je treba bati, kar pa do tebe ne more, čeprav tiščiš nos na šipo, za katero vse to je

in drgeta od mraza. Strah te je na neki nenavaden, sladostrasten način, ko ne veš, je to strah, ki bi rad pobegnil pred njim, ali pa je to del tvojega življenja, še več - način, ki ga ne bi mogel pogrešati, saj je kakor sol v hrani tvojih juter, je kakor roka, ki te prebuja v svet, je kašipot, ki te kakor na krilih prenaša dan za dnem v neke nenavadne pokrajine, ki si si jih ustvaril s pomočjo svetnikov kakor dobri Bog. Tako človek spozna, kaj in kdo so pravi svetniki in kako jih je treba spoznavati ali si jih izmišljati. Tako pride človek do čisto novih oltarjev.

V knjige pobegneš. Pozimi že tamle ob štirih popoldne in potem ti ostane tistega, v knjigah prebitega časa, toliko, da zdvojen stojiš pred vprašanjem, kje pravzaprav živiš in od kod izkušnje, ki v tebi oblikujejo človeka, izkušnje, kakor je na primer molža krav, ki oblikuje zavest Svečarjeve Ivice, ki oblikuje njen pogled v posodo, polno toplega mleka.

Sedel sem pri mizi in bral, *Babico* Božene Nemcove ali kake Tomažičeve pravljice - ali kaj drugega - in si pred branjem dopovedoval, kako lep čas da živim, ko še ni zatulila sirena, čeprav zagotovo bo, če prej ne, ob sedmih nam ne uide, kako lepo je, ko še ni treba prisluškovati, kdaj se bo oglasilo izza enega od možnih obzorij tisto najprej tiho, potem pa vedno močnejše bobnenje prihajajočih bombnikov, za katere nisi mogel nikdar vedeti, kam so namenjeni in ali niso morda ravno nocoj ravno k nam. In si bil srečen, ker jih še ni, ker jim morda danes sploh ne bo. Da, srečen. Srečen na neki način, ki je morda iztirjen in nenormalen, ki pa bi ga zagotovo nikdar ne spoznal in ne izkusil, če bi ne spoznal strahu pred prihajajočimi bombniki, pred negotovostjo, ki jo pozna le igralec ruske rulete - kajti tisto življenje je bila ruska ruleta, to je jasno, in vsakdo izmed nas, tudi mi, otroci, je pristal na pravila njenega načina igre, saj bi sicer vendar pobral nekaj hlastno zbranih reči in bežal, bežal, bežal... In bil ubit.

Sedel sem za tistim toplim delom starega zidanega štedilnika, ki ga danes komajda še kdo pozna, ki smo mu rekli "peč", kjer je bil vgrajen medeninast kotliček s pipo za toplo vodo pa "ror", pečica, v kateri je mati pekla potice za božič, če je dobila moko in če je imela kaj dati vanjo, da bi ne bila zgolj kruh. S hrbtom sem se tesno pritiskal ob tople plošče iz emajlirane žgane gline, pečnice pravzaprav, in trepetal od strahu, da me bo mati nagnala v posteljo, še preden bodo avioni preleteli Ljubljano, še preden se bodo morda še vrnili in še preden bo odtulila sirena konec alarma. Če se je to zgodilo, sem šel v svet sanj poln groze in nejasnega pričakovanja zla, ki sem ga čutil v grlu in ki mi ni dalo jokati. Bil sem pač še majhen.

In vendar se mi danes, ko se jih spominjam, zde tisti večeri čarobno lepi, polni pravljичne iluzije, ki je bila toliko lepša, kolikor hujše je bilo trepetanje pred tistim, čemur po krivici pravimo resničnost. Zdaj vem, da sem imel tisti strah rad, kakor imaš rad svojo roko, ki je ne ljubiš zavedno, sploh ne veš, da ti je do nje. Nekako mi je bil dan, da iz njega nekaj ustvarim. In ustvaril sem si svet, v katerem sem zrasel. Po njegovih zakonih in pravilih, ne čisto tako, kot pravijo, da je zdravo.

Kolikokrat se mi še dandanašnji sanja, da blodim po nekem neznanem mestu, po

ulicah, katerih resne hiše so zgrajene vse tam nekje med sedemdesetimi leti prejšnjega stoletja in tistim časom, ko so ženske nosile svilen rožnato in svetlomodro perilo in ki mu pravimo Art deco, išoč nekdo ulico, za katero ne vem čisto natančno, kako in po čem bi jo spoznal, čisto trden pa sem v tem, da bi jo spoznal, brž ko bi jo zagledal. Ni dvoma, to je Karlovška, ampak nekako drugačna, kakor je nekako drugačna tudi hiša, ki bi jo potem, ko bi našel ulico, iskal po njej, hiša, v kateri smo zdaj stanovali že vso vojno, takšna, kakršna je bila, pa še z vsem tistim, kar sem si bil vsa ta leta vsanjal vanjo: ima še vedno tista debela vežna vrata s tisto prijazno zajetno medeninasto, od tisočih rok zglačeno in vsak teden s "sidolom" do bleska očiščeno kljuko z vitičastimi okraski, še vedno tiste okrase ploščice iz keramike takoj za vrati in sredi njih veliko odprtino, prekrito z železno mrežo, skozi katero si lahko pozimi otreseš sneg s čevljev in skozi katero tudi poleti piha strupen hlad od spodaj iz kleti, iz teme, ki sem se je vedno nekoliko bal, kljub tisti debeli železni rešetki in kljub temu, da sem stvar poznal tudi od spodaj, saj sem moral tam mimo po drva - kadar smo jih imeli - v drvarnico. Potem je prišla medlo razsvetljena veža z ornamentiranimi sececijskimi ploščicami po tleh in potem razsvetljene stopnice navzgor, lepe, lesene, s kovano železno ograjo, po kateri se je takle otrok lahko tudi drsal navzdol, saj je bilo držalo leseno in gladko od laka in rok, pa tudi stopnice - brez luči - navzdol, k vratom na dvorišče, k nekakšni leseni mrežasti lesi, ki je zapirala v klet temo in hlad, ter k vratom v Kuželovo stanovanje, ki je bilo natanko nasproti vhodu v klet in pravzaprav že v kleti sami. Mimo tistega razpotja sem vedno hitreje stopil, ker sem se na svojih lesenih, tako rekoč zasebnih in vsemu zlemu po mojem globokem prepričanju nedostopnih stopnicah počutil varnega in skorajda kakor za zaklenjenimi domačimi vrati. Po vsej veži in po vsem stopnišču je bila ves dan razprostrta blaga luč dneva, precejena skozi gosto vejevje stare lipe, ki je stala na sredi dvorišča še iz časov, ko je bila ta hiša gostilna, ko so tu živeli drugi ljudje, katerih pečat je še vedno nosila - vsaj meni se je zdelo, da vidim vsepovsod sledove roke in oči, ki jih v tej hiši nisem nikdar srečal. Pozneje sem izvedel, da sem prav slutil, pozneje, ko so po vojni gospoda višjega železniškega svetnika za nekaj časa zaprli, čeprav nikoli ni bilo prav jasno, zakaj, in so ga zato tudi kmalu izpustili, ampak vmes je bila zima z dolgimi večeri in takrat je gospodinja v obupni osamljenosti in na robu moralnega zloma poiskala družbo moje matere ter pripovedovala tudi o prvi ženi svojega soproga, o ženski, na kateri je moralo biti še takrat, ko je umrla, več deklškega kot odraslega in izživetega, ki je pisala poezijo in zgodbe, ki sem jih - kako jih ne bi! - prepoznal kot del svojega imaginarnega življenjskega prostora, ki se je podpisovala Mira Mokriška tako pod sestavke, ki jih je objavljala v ženskih časopisih in kaki le leto dni izhajajoči literarni reviji, kot pod pisma, ki jih je pošiljala pisateljici Lei Faturjevi nekaj hiš naprej po Karlovski ali pa Zofki Kvedrovi v Zagreb, pa Alojziju Ganglu na Dunaj. In tako je prišlo, da sem izvedel, čigavi so mavčni kipi, naloženi drug na drugega za mrežastimi pregradami iz lesenih letev na našem podstrešju, čigave so knjige, ki so bile prav tako stisnjene za tiste ograje, da so jim bile platnice kakor deklški obrazi, pritisnjeni na

okensko mrežo: usmiljenja vredni, spodbujajoči k viteškim dejanjem. Nisem si nobene prisvojil, samo izpulil sem jih od tam in potem zvečer, čakajoč na alarm, prebral drugo za drugo. Potem sem jih vrnil. Še potem, ko so podrli hišo, ko je ležala pobita in poražena, gola na tleh, so se nekatere izmed njih umazane, strgane in na vsakršen način oskrunjene, valjale med razmočenim ometom v blatu in deževnici. Tako sem tam na podstrehi naše stare hiše odkril nepozabni vonj, ki je bil mešanica duha po starem, prhnečem papirju in starih, uležanih sajah okrog dimnikov, in hkrati spoznaval v kleti, nepremično zroč gospe Kuželovi pod prste, vonj po prav tako starem papirju, po klistru, knjigoveškem lepilu iz moke, ki se je emarilo na kuhalniku, in po zatohlem ter vlagi, ki se je nabirala po kotih kletnega stanovanja in pozimi, ko ni bilo kurjave, zmrznila v kristalni srež, da je zakril nagnusni, bolno lisasti zid in odpadajoči belež. V tisti kleti sem izvedel, kako je sestavljena knjiga, kakšna je videti, če leži na mizi raztelesena in razrezana kakor kadaver na anatomskem pultu, kako je nežna in občutljiva in kako je zanjo potrebna ljubezen, malone kot za človeka. Zlezele so vame, knjige, prevzele so me, zavzele, polastile so se me vsega, kolikor me je bilo, naselil sem se v njih in one v meni. Kadar sem razmišljal, je šumelo, kakor bi listal. Bil sem vezan v polplatno kakor večina knjig, ki jih je nanovo vezala, obrezovala in krpala gospa Kuželova - knjige vseh mogočih ljudi, ki so nekako izvedeli zanjo in njeno umetnost, tudi Čečeve knjige, najlepše, najdragocenejše izmed vseh, kar jih je prihajalo po tej poti v našo hišo, mnoge med njimi s podpisi avtorjev, lastnikov, opremljene z ekslibrisi, ki jih je gospa Kuželova vse poznala in mi o njih pripovedovala zgodbe, neskončno dolge štrene besed in mnogokrat trač. Jezus, kako ji je moralo biti dolgčas! Kako premolčana je bila ta ženska, ki je vse noči in dolge dneve prečakala moža, ki je delal na železnici, nekje tam, kjer so vlaki skoro vsak dan zapeljali na mino in se razbijali. Je božala pa nežno usnje na hrbtih knjig bankirja, tovarnarja in lastnika najmodernejšje ljubljanske tiskarne Karla Čeča, ki jih je tiskal, spravljaj na rezljane police ob stenah razkošnih sob svoje velikanske vile onkraj našega vrta - bral jih pa najbrž ni, saj ni utegnil. Jaz sem jih nekaj: kakšno medtem, ko jo je gospa Kuželova spreminjala iz broširane v v polusnje vezano z zlato obrezo, kakšno pa še potem, ko so po vojni Čečeve odpeljali in ko so vojaki, ki jih je bila vila polna, knjige delili okrog za cigarete ali kakšno drugo malenkost komurkoli, ki jih je hotel. Takrat sem odkril v sebi željo, da bi rad katero izmed njih, pa ne zaradi tistega, kar je bilo v njej, temveč kar tako, zato, ker je bila lepa, še več, preprosto zato, ker je bila knjiga. (Takrat še nisem slišal za Anatola Francea in ne za to, kdo in kaj da je bil.)

Sicer pa me je s knjigami zalagal tudi moj stric Konrad, ki je bil tiskar po poklicu (faktor, je rekla teta Mici, faktor moraš reči, ne tiskar!) in ki je knjige bral tako rekoč neprestano - pa ne zaradi vedoželjnosti ali strasti, temveč preprosto zaradi zaslužka. Domov je nosil knjige, tudi take za otroke, ki jih potem včasih nikjer več nisem videl - Gulliverja, na primer, pa Najdenčka Jokca iz torbe Kotičkovega strička. Vsa leta vojne mi je obljubljal, da mi prinese, če ne pa poišče v skrivnosti polnih kupih knjig in starih revij v podstrešni shrambi knjigo o Bobu in Tedyju, iz katere se je spomnil

samo tega, da si eden od njiju želi videti žepno uro od znotraj in kriči "Koješa bjačati!".

Česa vsega se človek takole ne spomni. Kdo na tem svetu je tisti, ki odloča o tem, kaj naj ostane v človekovem spominu in kaj naj iz njega brez sledu izgine? Koliko je takih reči, na tisoče, bi rekel, ki bi se jih želel spomniti, ki bi jih potreboval, ki bi mi pomagale živeti, če bi si jih ohranil v spominu - pa sploh ne vem, da so kdaj bile, da so se me dotaknile, da so se v mojem spominu - pravzaprav bolje: zavesti - pomudile za kratek hip, potem pa sem jih lahkomišno odpustil, kakor indijski podkralj odpusti parijsa, ne vedoč, da je maharadža iz devete dežele. Bog mi grehe odpusti, ampak tegale mu ni treba, ker ni na moji duši - ne vem, na čigavi je, najbrž na nikogaršnji in naj kar bremeni vest dobrega stvarnika samega.

Stric je s teto Mico in mojima sestričnima Mileno in Marijo stanoval na podstrešju krasne stare palače številka petnajst - na Karlovški, se razume - ki so ji vsi rekli "vaserkasarna", v katero sem vstopil skoz velikansko vežo, se povzpел po nekaj kamnitih stopnicah, hitro stekel mimo nekih vselej zaprtih vrat, ki sem se jih bal, mimo vedno temnega - baje - stranišča, ki me je navdajalo s strahom, po temnih stopnicah, kjer mi je bilo tesno, se počasi in malone dostojanstveno predel mimo Bahovčevih in Föderanspergovih vrat - vrata gospe Mucove so bila že bolj problematična, ker je veljala za "čudno", stekel po stopnicah, ki jih je teta ali ena od sestričen menda morala poribati vsak dan, saj so bile vselej mokre, potrkal in pozvonil in milo upal, da mi hitro odpro, saj so bila za mojim hrbtom vrata na podstrešje, kjer je bilo slutiti vse mogoče strahove in nevarnosti in ki sem se jih neznansko bal. Potem se je pred menoj razgrnilo razkošje tetine velikanske kuhinje, ki je bila pozimi vselej toplo zakurjena, saj je bilo teti lažje za drva, ko je bilo pa gozdnato grajsko pobočje koj za hišo in takole pod večer ni bila nobena umetnost privleči z njega kako debelejšo vejo. Mi tega nismo mogli, mi bi morali z vejo čez cesto, mimo policaja, mimo vojakov, mimo bogsigavedi koga še. Mama je pozimi vedno rekla: se greva gret k teti Mici. Ne vem, zakaj je bila sicer tista hiša tako neznansko mrzla in vsa mračna. Pa polna otrok, povrh vsega!

Kadar sva bila z mamo pri teti Mici, sem moral prej ali slej mami po cigarete - v začetku vojne po škatico, potem samo še po deset, še pozneje samo še po pet, zavitih v časopisni papir, v trafiko, ki je bila lučaj dlje po cesti, v Rudeževem dvorcu, kakor so rekli tisti hiši, ki je bila na Karlovško cesto pritlična in nisem nikakor mogel ugotoviti, s čim si je zaslužila takšno ponosno ime. Razmišljal sem, da morda z vrtom, ki je bil na spodnji strani, ki se je začel pod dvoriščnimi arkadami z baročnimi stebri, se razšel po stezicah in razprostrl po cvetličnih gredah vse dol do z bršljanom pokritega zidu, pred katerim je raslo nekaj mogočnih smrek in je stala skromna, tudi v bršljan zavita ura. Gosposko, ni kaj! Zgoraj na cesti je bila vsa trafika pravzaprav samo navadno okno, na katerem so bile običajno razobešene razne drobnarije, ki jih je gospa Dermaševa prodajala še poleg cigaret in vžigalic, napol pokrila s kolki mestne takse za tako reč, notri pa je bilo na desni in na levi videti police, ob začetku vojne še polne cigaret, potem pa so te zavzemale vse manj prostora in vse več je bilo raznih nogavic, spletenih iz volne, dobljene iz "raztrenane" stare jopice ali česa drugega,

puloverjev - dokler je sploh kaj bilo. Ampak tisto, kar je bilo zame najvažnejše, ni bilo niti na policah niti za zaveso, skoz katero je Dermaševa, če si potrkal na okence, stopila iz kuhinje v prostor, ki so ga od njene zasebnosti omejevale le police, temveč je bilo tisto v zraku: po nekem čudnem naključju je zame postal sladki, topli, rumeno zlati vonj po tobaku, ki je prihajal skoz okno in me počasi zalival, vir neskončnih sanjarjenj, do katerih sem prišel spet po zaslugi strica Konrada: nekoč sem, brskajoč po tisti znameniti, s knjigami in revijami zastavljeni shrambi za Bobom in Tedyjem, naletel na Mohorjevo knjigo z vse in nič obetajočim naslovom Palček ter se je polastil. Potem se je ona polastila mene in odtlej sem v vsakem kupu naloženega kamenja videl palčkov grad, v vsakem drevesu z izrazitejšimi koreninami se je zame odpiral svet rorov in podzemskih hodnikov, svet domišljije in izmišljije, za katero sem vedel, da je zgolj moja sanja, pa se mi je vendarle zdela resničnejša in pomembnejša od vsega, kar se je bolečega dogajalo okrog mene, pravzaprav vsega tistega sploh ne bi mogel tako nedotaknjeno preživeti, če ne bi bil živel tistega svojega "dvojnega življenja". In še to, kakšno zvezo je imel Palček s trafiko gospe Dermaševe: v knjigi je bila tudi podoba starke, ki je začetek in človeški okvir vse zgodbe, natanko takšna, kakršno sem videl gospo Dermaševo tistega dne, ko sem knjigo prebral, skoz odgrnjeno zaveso v notranjosti trafike, sedečo pri kuhinjskem dvoriščnem oknu. Ruto je imela zavezano na tilniku, očala na nosu, nekaj je brala pri luči dneva, ki je padala skoz okno, vse zavešeno z vrečicami iz belega damasta, polnimi zdravilnih zelišč in vseh mogočih dišav. In že je moj Palček od prve pa do zadnje strani opojno dišal po tobaku, že je bilo v knjigi vse zlato rumene barve suhega tobaka, že sem si izprosil pri trafikantki nekaj škatel, v katerih je dobivala po sto cigaret, da jih je potem po kosu razprodajala - na karte so bile! - in napravil iz nekaterih hiše, palčkova bivališča, iz drugih pa pohištvo v njih, natanko, kot je bilo to v knjigi, samo prilagojeno mojim možnostim in znanju. Živel sem čarobne dni, polne napetih dogodkov in bogate, samo meni znane ter dose-gljive omamno pravljичne vsebine. Že prej mi je bila Rudeževa hiša všeč in nič se nisem dal prositi, če so mi rekli, naj do tete skočim po nekaj cigaret, ampak to je bilo zato, ker je tam stanovala Marija, majhna, temnolasa in lepa, da nisem poznal nobene lepše. Takrat sem jo nekako samoumevno preselil v pravljico in tam je tudi ostala, čeprav je ob koncu vojne s starši odšla - ampak ne v pravljico. Zame pa je tam, samo zame.

Potem sem se vrnil po desni strani ceste, ker mi je teta po oni drugi prepovedala hoditi, ker je tam "ta revna hiša in ti tam mimogrede kdo pljune na glavo," mimo Petričeve pekarnе, kamor smo nosili v štručnicah peč doma umešen kruh z vlepljenim listkom in na njem s tintnim svinčnikom napisanim imenom in kjer smo se tudi pozimi po klancu sankali - kje se pa nismo, če je le bilo malo klanca! -, mimo Metkine trgovine, kjer so kupovali samo "boljši" ljudje s Karlovške, mimo Brvarjeve hiše, ki mi je bila vselej, tudi takrat, ko so jo podrli, uganka, ki mi je uganka ostala vse do današnjega dne, ko je ni nikjer več in ki sem se je takrat malo bal, tudi zato, ker je pred njo na nagnjenih glinastih tleh rasel droban mah in je bilo nevarno drsno. Mama

je potem ponavadi rekla, da se večeri ali da se pripravlja k dežju in da morava domov. Hitela sva, malone tekla mimo Dufferove razkošne vile s konca stoletja, v kateri je prebivala pravljíčarka Lea Faturjeva, ki je nismo nikdar videli in ki nisem mogel nikdar kupiti nikjer niti ene njene knjige - samo izposodil sem si jo lahko in to je pomenilo pri branju le pol užitka, saj vsega skupaj čez teden dni nisi mogel prebrati še enkrat, ne toliko zato, da bi še enkrat doživljal zgodbo, ki je v knjigi napisana, temveč da bi se še enkrat preselil v čas pred tednom dni, čas, ki je bil srečen, ki ga ni nič skalilo - to zdaj že veš - čas, v katerem bi se lahko zazibal kakor v materinem naročju. Vse svoje knjige sem bral po večkrat, nekatere berem tako še danes: ne zato, da bi prebral, česar ne vem, saj jih znam že na pamet, ne, zaradi nekega davnega, srečnega, izgubljenega in v sivino potopljenega časa, zaradi nekega davnega, izgubljenega, odtavanega dečka, ki ga to priklíče od nekod globoko v meni. V tisti vili je stanoval nekje spodaj, s Karlovške gledano, bi se reklo v kleti, Janez Zorman, ki bi lahko prebival v lastni palači kje na Vrtači ali kakem še boljšem okraju Ljubljane, če tak kje je, če ne bi bil vsega, kar je imel, vtaknil v Narodno galerijo - vsaj tako je pravila moja mama in pozneje so mi rekli, da je vse to res. Šele mnogo pozneje sem ga nekoč - nekje sredi gimnazije sem bil, še ves mlečnozob, če imajo možgani zobe - obiskal, ker bi si rad ogledal njegove slike. Rekel je, da nima nič kaj posebnega, pokazal pa mi je nekaj del impresionistov in me vprašal, ali so mi všeč, pa sem rekel - pokoren umetnostnim nazorom strica Konrada - da mi niso, in tako sva se za vselej razšla, ne da bi imel jaz še kdaj možnost, da tisti vtis popravim in da mu povem, kako neskončno rad bi imel tak balkon, kot ga je imel on, da je lahko gledal po Prulah izmed bršljanovih vitic in da ga je pri tem varoval čudno lep bel marmornat angel. Pod balkonom je bilo vse polno koščkov zdrobljenega zelenega oniksa. Od kod se je vzel?

Ko se je potem prvič pobliskalo in malo zatem zagrmelo, sva tekla mimo samostanske hiše salezijank, kjer je nekje trepetala - vem - v strahu sestra Antonija, ki me je učila igrati na klavir, kjer je bila na dvorišču tista dvorana, v kateri smo otroci igrali Petra in Maričko, kjer so nas v strah naganjali parklji, ki so tja prihajali s svetim Miklavžem in prvim snegom, kjer so potem v - zdaj že dvorano "terena Prule" nagnetli vse polno ljudi praznega pogleda in nemih, zakrknjenih obrazov, ki so jim nekaj dni prej pobrali tisti dve ali tri njive ter hišo, na kateri so imeli še za nekaj let dolga, da jim je jetični sekretar krajevne partije z neomajno vero in strastjo v vročinskih očeh skoz od cigaret porjavele zobe slikal Leninovo preroško podobo in socialno pravičnost novega časa, ki prihaja, da so stirmeli v nediplomiranega predvojnega študenta poštenih oči, ki jim ure govori o tem, kako morajo poštene proletarci sovražiti buržuje, ne vedoč še takrat, da bo čez kako leto - ne iz sovraštva - iz brezupne ljubezni do take buržujke sam sebi vzel življenje.

Potem sva bila že blizu doma, in ker še ni padalo, je mama malce zadržala korak, da nisva več tekla, se popolnoma ustavila malo pred domačimi vrati in rekla: "Ali čutiš, kako je napeto? Zdaj, zdaj bo padalo kot iz škafe." Res so potem padle prve težke kaplje in midva sva smuknila v vežo domače hiše v mrak, dišeč po rženi kavi, ki so jo

skuhali pri Jermanovih, po mestnem plinu in po lizolu, ki ga je nekaj vlila gospodarjeva služkinja Tončka, ko je pomivala stopnice, v vedro, ki se mi je gnusilo - kdove zakaj! Če bi bilo zdaj - ne zdaj, temveč pred tednom dni, bi se hlastno povzpela v stanovanje, mama bi zagrnila okna, hitro zakurila in potem v grozi še dolgo molčala, dokler ne bi prišel tik pred policijsko uro oče iz teme, s široko odprtimi črnimi očmi in s pogledom, ki bi obtoževal namesto molčečih ust. Bila sva namreč pri Jerebovih na Kobijevi žagi, v topli kuhinji za zagrnjenimi okni, ko je nenadoma zaropotalo po šipah in obupan glas je v smrtnem strahu zavpil: "Pomagajte, ljudje, odprite!" in potem nekaj strelav in potem nič, še dolgo nič, dokler se - spet zaradi grozečega dežja - nisva strahoma odpravila domov, trepetajoč pri tem, kaj bova videla tam pod tistim oknom, pa ni bilo nič in tudi naslednjega dne ne. Kdo je bil ta in kdo oni? Beli? Rdeči? Mama je vso pot domov jokala, in ko sem jo vprašal, ali zaradi tistega reveža, je rekla da ne, da zaradi sebe.

Ker pa tokrat nisva prišla s Kobijeve žage in od Jerebovih in ker v zraku ni visel spomin na pravkaršnje strele, sva počasi, uživajoč v plemenitosti lesenih stopnic in tople, stare hrastovine, stopila do prvega nadstropja, mati je odprla okno, da je bilo slišati štopotanje deževnih kapelj po listih jablan na vrtu pod nama, jaz sem moral še pred tem ugasniti luč, potem pa je mama pela malo meni in malo v noč, ki je prihajala kakor žival, ki ji je tudi v temi vse domače. Pela je dolgo in žalostno in tiste njene pesmi so se mi zadrle kot trn v dno zavesti, da ga bom v sladki bolečini skušal izdreti še na smrtni postelji v zmotnem prepričanju, da me bo tako ena ljubezen manj vezala na ta svet - pa ne bo šlo. Slišal jo bom v sebi še tisti čisto zadnji trenutek, ko bom vedel, da sem.

Kadar pa ni bilo mame z menoj, ko se je takole pripravljalo k dežju in ko je bilo treba pobrati vse, kar je bilo kje tam okoli mojega, in steči domov, iz šole, denimo, s Šentjakobskega trga - tam smo jo imeli, odkar so nam Italijani naredili iz naše tako prijetno po črnilu dišeče prulske šole kasarno - ali pa s hriba nad "vaserkasarno", kjer smo se igrali vojake, ali iz nunske hiše na Karlovski, ki sicer ni bila daleč, tako blizu pa spet ne, da bi do doma ne mogel biti do kože premočen - takrat sem s pogledom potežkal vsak oblak posebej in vse nebo, ki mi je viselo nad glavo, skupaj, potem pa sem odmeril korake tako, da sem dostojanstveno prikorakal, trepetajoč od zadrževanega strahu, do betonskih konfinov pred Posavčevo pekarno, od koder je bilo do naših hišnih vrat toliko, da si lahko v našo vežo pljunil, če si se utrudil. Tam sem obstal in z neznanskim zanimanjem študiral majhne delce prahu v pekovi izložbi, tako da od takrat vem, da se prah, zlasti na starih papirnatih umetnih rožah, nabira v kosmičih in ne kar tako, kot sem si predstavljal dotlej, kakor na cesti, kjer je kakor fina moka, kakršne ne dobiš že od "mirnih časov" sem. Niti pogledal nisem več v nebo, ampak sem čakal, da mi pade prva kaplja na tilnik, saj sem se postavil natanko tako, da je bil ta goli del mojega vratu, ki ga ovratnik ni več pokrival, lasje pa tudi še ne, zunaj dosega Posavčevega napušča. Bil sem napet in pričakujoč, kot sem videl pozneje

tekače pred začetkom dirke. Potem me je zmrazilo od temena do peta in vedel sem, da sem se že sprožil, saj sem to storil brez misli, nagonsko, čez trenutek sem planil skoz domača vežna vrata, kakor da sem si s tem rešil življenje. Bil sem na suhem. Pa ne samo to: zdaj se je začelo zame nekaj najbolj iztirjenih minut neskončne slasti in užitka, za katerega sem čutil, da je pregrešen, vedel pa nisem, zakaj, in še danes ne vem, zakaj sem tako mislil - najbrž zato, ker je bilo tako še lepše. Stal sem med vrati, tako, da so deževne kaplje padale tik ob meni na tla - pa me niso dosegle - kvečjemu s porfirnih plošč še toplega cestnega tlaka odbiti prh mi je vlažil gole noge, da me je ravno toliko hladilo, da sem si natančneje predstavljal, kaj bi bilo, če bi bil moker kot miš sredi ceste. Gledal sem ven ljudi, ki so, pokrivajoč se čez glavo s suknjiči (kdaj je že bila strgana in uničena zadnja marela!) skakali od pristreška do pristreška in se celo večnost pripravljali, če so morali steči na drugo stran ceste. Tisti, ki so prihajali iz Rastoharjeve gostilne ali trgovine na drugi strani Karlovške, na primer. Stali so tam pod napuščem, se gnetli in preudarjali. Že desetkrat je po dežju mimo njih stekla stara gospodinja, pravzaprav ne več, saj so ji po koncu vojne vse vzeli, čeprav je njena hči Anča, lepa, kot bi ušla iz kapelice, letala okrog v vojaški obleki in črnem puloverju, napetem čez svoje jedro telo, pa v škornjih in bila nekakšen funkcionar, da sem jo takole pobožno gledal čez cesto in se prepričeval, da pride čas, ko bom tudi jaz velik in ko bom tudi jaz imel takšne škornje in takšno Ančo. Včasih je med dežnimi kapljami sem čez prineslo vonj po politem in pokvarjenem olju ali žarki masti, ki se je mešal z vonjem po konjih in konjskem gnoju, vsesplošnem vonju tistega dela mesta ali vsaj tistega delčka tam okrog Karlovškega mostu, kjer so bili trije ali štirje javni hlevi, v katerih je dihala svojo kadečo se, po kiselkastem zaudarjajočo sapo vsak dan vsaj kakih petdeset konj, vonj, ki me še danes v hipu, ko ga dobim v nosnice, prestavi na Karlovško. Bil je neizogiben, pa naj je tiste fige še tako pridno pral s ceste dež, naj jih je še tako prizadevno s curki vode skušala spraviti s tlaka "šprickahla", posebej za ta namen prirejena tramvajska cisterna, vse ni nič pomagalo. Tisti gnoj je bil vsepovsod, tudi v gostilniških prostorih pri Rastoharju ga je bilo dosti, saj je prišel tja na čevljih, pa po tleh pod mizami Rihtarjeve gostilne, malo naprej od Posavčeve pekarnе, pod mizami, nad katerimi so visele najkrasnejše stare slike lovcev, ki se iz gradu odpravljajo čez zamrzli ribnik na srnjaka, ali divjih prašičev, ki drve skoz grmovje, in na katerih so med lužicami politega vina - če ga je kaj bilo - še bile sledi krožnikov, na katerih se je pred vojno kadilo iz najboljšega golaža na tem svetu. Prazne so bile zdaj mize, prazne ob njih izrečene besede.

Zadnja leta, preden sem se odselil s Karlovške, sem rad zahajal na obiske k sošolcu Janezu, kajti Rometovi so stanovali v nekdanjem Samassovem gradiču na pobočju nad Karlovško. Moral si priti vse od mostu, pa mimo vseh hiš in gostiln tik do tiste ožine med Jesihovo mesarijo in Višnjevcem, potem pa zaviti na desno v breg po malo voženi, nič prašni, zasebno snažni poti navzgor, mimo tistega nikdar dokončanega zaklonišča, ki so ga začeli Nemci proti koncu vojne vrtati pod Gradom.

Gradič je bil takrat temnejši, zamolklo rjavkast, kakor zelo stara in zelo umazana zlata stena so bili njegovi zidovi, drevje okrog njega staro in častljivo, v veži, ki se je tam notri globoko na oni strani stavbe končevala s slikanim barvnim oknom čez vso steno, je bila tema, v mraku je bilo videti le veliko, visoko črno ogledalo, vse v rožah iz rezljanega lesa, poleg njega stroga renesančna stola in nejasno je bilo mogoče slutiti na stenah tapete kakor preproge z lovskimi in mitološkimi prizori. V vsej hiši so bila zdaj stanovanja in tisto pohištvo, namenjeno posebnim priložnostim in posebnim ljudem, je bilo zdaj tam, kakor da je vstopilo v napačen vlak in se pelje v napačno smer - ničemur in nikomur v korist. O, meni! Jaz sem ga znal dopolniti z bogastvom svojega pravičnega zaklada - ampak, kaj to!

Zunaj gradu je bilo vse precej zapuščeno, steze so še vedno vodile tja v zelenjavni vrt z vrtnarsko hišico, kjer zdaj ni nihče stanoval in so se po praznih sobicah valjali po umazanih tleh, ki so bila nekoč do čistega izribana, zmečkani časopisi, pa proti steklenjaku, kjer so nekoč imeli spravljane čez zimo oleandre in kjer so kljub ljubljanski megli zorele drobne limone - pa na stotine majhnih tujih rož v lončkih - nekim neznanim dekletom v veselje, nekim možem zamišljenega obraza, ki so ponevedoma zatavali sem noter. Vodile so v park, med obrobami iz pušpana in mirte pa med okrasnim grmovjem pod drevesi do velikanske stare platane, pod katero sta bili klop in kamnita miza, ki jo je že nekdo razvalil, pa spet nekdo popravil - polna spominov in nostalgije. Klop je še dišala po deklških krilih, še so bile vanjo vrezane začetnice neznanih skrivnih ljubimcev. Koliko pozabljenja je bilo v teh potkah in za temi z bršljanom prekritimi stenami, koliko odvržene lepote in prezrte poezije, nikomur namenjenih biserov, ki se valjajo po tleh. Glasba v ušesu gluhca, knjiga v rokah nepismenih. Odkar so začeli govoriti o preureditvi prometa na tem koncu mesta in odkar so bili načrti prezidav na Karlovski vse radikalnejši, se mi je vedno bolj dozdevalo, da se ta bolezen pozabljenja kakor nekaj nalezljivega širi po vej okolici, po vsej cesti, po vseh hišah in po vseh trgovinah, po oknih s spuščeni zavesami sem gledal s strahom, da bodo luči za zastori vse bolj ugašale in se vse manj prižigale. Vedel sem, da je vse že odločeno in da ni priziva za tisto, kar je bilo sklenjeno. Vedel sem in se bal, da je res, kar vem. Vse starejše so se mi dozdevale hiše moje stare ulice, vse bolj v preteklost se je odmikalo vse, kar je bilo z njimi v zvezi, vse, tudi tisto, kar se je pravkar dogajalo, tudi tisto, kar se je imelo v tistem skromnem času, ki je tem stvarjem še preostal na voljo, še zgoditi. Vse, kar se je dogajalo, kar je bilo okrog mene, se je nezadržno spreminjalo v preteklost, v nekaj minulega, v neizrečeno lep spomin na nekaj, kar je sicer še tu, pa je prividno, ne čisto zares. Bilo je, kakor da spim z ljubico, ki nosi smrt v sebi, smrt, ki jo pobere lahko vsak hip, zdajle, ko jo držim v naročju, ko se smeje in ko izgovarja besedo, katere pomena še nisem utegnil razumeti. Hodil sem po Karlovski vsak dan v šolo in vse bolj sem se počutil kakor vitez nekdanih dni, ki živi v pravičnem svetu, v neresnični fantaziji, v katero se spreminja moja Karlovška, in vse bolj mi je bila pri srcu, vse bolj sem jo ljubil, bolj ko je bila izmišljena, bolj ko je prehajala v iluzijo. Vse bolj ko se je razblinjala in ko je

izginjala, bolj sem vedel, da je, in v resnici je vse bolj bila. Takrat še nisem vedel, kaj se bo dogajalo, ko bodo nekega dne prišli s kamioni in bodo začeli odvažati vse tiste dobre stare ljudi, ki so živeli na tej Karlovški od svojega otroštva, nisem vedel, v kakšno gnusobo se utegnejo, naložene na kamion, spremeniti oprave tistih toplih, prisrčnih sob, v katerih sem preposlušal toliko zgodb, da so se mi spojile s posteljami in omarami, s starimi fotografijami neznancev, slikami z rožami v kotih. Z nasmeškom bodo odhajali, verujoč, da jih čaka v novih stanovanjih s kopalnicami in obljubljenimi vrtički nova mladost. Pa so jim slekli kožo in oni niso tega niti opazili. Mrli bodo tam nekje v drugem, tujem predmestju dan za dnem, drug za drugim. Leto dni zatem ne bo izmed njih nobenega več. Spominjam se sosedovega Francija, moža v zrelih letih, ki je trmasto odklanjal selitev, ker je bil pač odločen preživeti svoj vek v rojstni pekariji. Nekega jutra ga ni bilo iz stanovanja, in ker je naslednjega dne potekel zadnji ultimat, ki mu ga je dala občina, so vdrli vrata: sedel je za mizo in skrival obraz v dlaneh. Vsi so vedeli, kaj je storil, in da je bilo tisto, kar je storil za to mizo, njegovo poslednje dejanje na tem svetu.

Vsak dan sem hodil v šolo, mimo trgovin, ki so vse bolj opustevale, mimo mlekarne, ki je usahnila, mimo Batiela, ki je kazal še bolj zaprašene izložbe, in mimo velikega grma magnolije, ki je rasel ravno tam, kjer se je pot k Samassovemu gradiču odcepljala od Karlovške in se začenjala vzpenjati navkreber. Vsako leto sem čakal, da vzveti, in iz dolgoletnih izkušenj sem vedel, da tistega dne, ko Samassova magnolija odpre prve cvetove, nezmotljivo mora padati dež.

Tista pomlad je bila proti navadi suha in dolgo nismo videli kaplje dežja. Popki na magnoliji so se napenjali in Pečanovemu Florjanu, mojemu sošolcu, ki je stanoval v nekdanji hiši Prešernove ljubice Zalike Dolečeve tam zraven, čez cesto pravzaprav, čez cesto, ki je bila tam že čisto ozka, sem rekel: "Suša gor, suša dol, čez nekaj dni bodo tile cvetovi odprti in takrat bo deževalo kot pribito." Nič ni rekel, saj je sam vse to dobro vedel.

Čez nekaj dni je bilo tisto jutro, ko bi morali cvetovi počiti v beli dan in ko bi moralo liti kot iz škafa. Ko sem zjutraj pogledal skoz okno, je bilo sicer kislo vreme, ampak na dež še kazalo ni - pa bi po vseh pravilih moralo. Pospravil sem svoje stvari v torbo in žepe in šel brez zajtrka proti mestu. Saj ni bilo daleč in že od Jerančiča tja je bilo vse jasno: magnolijo, veliko, lepo in tako rekoč vzvetelo, devico, ki jo razganja ljubezen, so podrli, požagali in po prahu so se valjali njeni neodprti cvetovi kakor jajca s piščanci, ki toliko da se niso izvalili. Bil je umor, kar smo gledali. Bilo je kakor zločin nad naravo.

Tistega dne so začeli vrtati predor za cesto pod Gradom.

To je bil začetek konca Karlovške.

Danes je torej nedelja, pa sem šel tja dol, da bi srečal očeta in mamo, kajti tam, kamor so ju odnesli kmalu potem, ko sta bila pregnana s Karlovške, tam ju ne najdem - na Karlovški, na Prulah pa. Saj pravim, da je svet iluzije in domišljije, svet človeških

sanj resničnejši od onega, ki ga preklinjamo od rojstva do smrti in ob vsem tem ljubimo do neznosnosti vsake nesrečne ljubezni. Vrsto dobrih starih senc srečam: Mici Mahrovo, ki se mi nasmehne in pravi: "Ja frajlj, ti si!", pa staro gospo Rostoharjevo, ki priteče okrog vogala svoje hiše, ki je nekako ostala tam, kjer je bila in hlastno vrže: "Na, saj vidite, pa se zanesite na koga danes..." in že odhiti proti kuhinji, ki je ni več, ampak ona še vedno izginja v njej, kakor je izginjala vselej, pa starega Jerneja, ki se odpravlja kidat sneg, pa teto Mici, ki začne: "Sem rekla," in potem nadaljuje že pri nekom drugem, ker se ji pač mudi in ne utegne povedati vsega meni - naj ostane še kaj za druge. In seveda sta tam moja dva, čisto skupaj, drug ob drugem, "no, pa pridi še kaj," mi pravita in potem počasi izgineta v naletavajočem snegu tja gor proti naši hiši, ki je zame ni več.

Tudi Karlovške ni več. Namesto nje pelje prek njenega groba avtostrada, kakršne bodo nekoč roboti gradili na luni: po njej drve avtomobili, ki sploh ne smejo ustavljati, da bi pogledali v izložbo, ki je ni. Na Karlovški ni več izložb, v katere bi za božič postavljali majhna božična drevesca z drobnimi svečkami in steklenimi jabolki pa umetnim snegom, čisto takšnim, kot je pravi. Ob njej ne stanujejo ljudje in takšni majhni dečki, kakršen sem bil tiste čase jaz: umaknili so se daleč stran od ceste. Na njej ni ničesar razen črnih oljnih madežev in ljudem je prepovedano hoditi čeznjo. Če jo prečka mačka, zvesta navadam svojih prednikov, jo na sredi doleti smrt. Potem leži tam in sploh ne ve, da nanjo pada sneg. Moj Bog, kako sneži!